

جغرافیا (نشریه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران)
دوره جدید، سال پنجم، شماره ۱۴ و ۱۵ پاییز و زمستان ۱۳۸۶

تحلیل آسیب‌های سیاسی شهری زلزله احتمالی تهران

دکتر رسول افضلی^۱

سیدمجید حسینی^۲

چکیده

به طور کلی شهرهای مبدا زلزله علاوه بر صدمات جانی و مالی و عمرانی و خدماتی از جنبه سیاسی نیز آسیب پذیرند. در صورتیکه شهر مبدا زلزله پایتخت یا کلان شهر سیاسی باشد، آسیب پذیری سیاسی شدت می یابد، بطوریکه هر گونه نقصان مدیریتی، آن را با بحرانهای عمیق سیاسی مواجه خواهد کرد. وقوع زلزله مخرب در کلان شهر تهران، بحرانهای سیاسی شهری گسترده ای به جای می گذارد. منظور از این ابعاد، پیامدهایی است که در اثر اخلاص های ایجاد شده در کارکردهای نظام شهری، سیستم سیاسی را مورد تهدید قرار می دهند. شهر تهران مهم ترین عرصه بازخوردهای سیستم سیاسی ایران است و بنابراین وقوع یک زلزله در آن ممکن است از بعد کارکردهای نظم شهری، نظام سیاسی را به شدت تحت تاثیر قرار دهد. فرض اصلی این است که نظام اجتماعی و شهری تهران دارای پتانسیلهای بحران زایی گسترده ای است، از همین رو در صورت بروز یک حادثه انسانی مثل جنگ ویا طبیعی مثل زلزله در آن، بحرانهای متعددی دامن گیر نظام سیاسی می شود. فائق آمدن بر این بحرانها مستلزم انجام اقدامات مدیریتی کوتاه مدت شامل اقدامات مدیریتی قبل از زلزله، حین زلزله، پس از زلزله و اقدامات مدیریتی بلند مدت است.

کلیدواژه ها: زلزله؛ تهران؛ بحران؛ مدیریت بحران؛ نظم شهری.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه تهران

مقدمه

براساس گفته ها و نوشته های متخصصان امر، احتمال وقوع زلزله ای مهیب در تهران دور از انتظار نیست. این گزاره کلی که در سالهای اخیر جزئیات آن بیشتر مورد کنکاش قرار گرفته، مسوولان کشور را به واکنش واداشته و به نوبه خود یکی از مهمترین مباحث مطرح در مسائل کلان جامعه شده است. اما مطالعه اقدامات پیشگیرانه و مدیریتی حاکی از درک شناخت ناقص ابعاد گسترده این مساله مهم و به تبع آن ساده سازی جنبه های مدیریتی آن است. از جنبه نظری، تحقیقات انجام گرفته در این زمینه که با هدف شناخت آسیب پذیرها و ارائه راهکارهای مدیریتی انجام گرفته، کمتر معطوف به شناخت ابعاد اجتماعی و مهندسی بحرانهای آن بوده و حتی برخی حوزه ها مثل آسیب پذیری های نظم سیاسی به فراموشی سپرده شده است (افضلی، ۱۳۸۵). این مقاله با هدف پر کردن این خلا مطالعاتی و فائق آمدن بر خطاهای روشی مطالعات محدود انجام گرفته، به یکی از جنبه های فراموش شده یعنی آسیب پذیری های سیاسی شهری می پردازد.

الف- زلزله احتمالی تهران و بحرانهای سیاسی آن

قرار گرفتن ایران در یکی از مناطق لرزه خیز جهان و احتمال وقوع زلزله های مخرب در همه نقاط کشور، شناخت سرشت لرزه ای ایران را از دیدگاه لرزه خیزی با اهمیت ساخته است. به طوری کلی کشور ایران از جمله کشورهای زلزله خیز جهان است که ۹۰ درصد خاک آن بر روی نوار زلزله، واقع شده است (امبرسز و ملویل، ۱۳۷۰، ۳۷۵-۴۴۲).

از مجموع ۸۳ شهر ایران - که بیش از ۷۵ هزار نفر جمعیت دارند - مردم ۳۳ شهر در پهنه های با خطر بسیار بالا، و نسبتاً بالا زندگی می کنند (بربریان و همکاران، ۱۳۷۱، ص ۲۵۵). در این میان تهران بزرگ، یکی از شهرهای زلزله خیز کشور محسوب می شود. عامل اصلی وقوع زلزله در تهران وجود ۱۵ گسل در این منطقه است که سه گسل در این میان (راندگی شمال تهران، گسل ری و گسل مشا) هر یک به تنهایی پتانسیل ایجاد زلزله ای بیش از ۷ ریشتر را دارند (غفوری آشتیانی و همکاران، ص ۵). با توجه به بررسی سابقه ی تاریخی زلزله های اتفاق افتاده در عرصه ی تهران می توان دریافت که دوره ی بازگشت زلزله های تهران در حدود ۱۵۸ سال است (عکاشه، ۱۳۸۵، ص ۵) از آن جا که از آخرین زلزله نیرومند این شهر حدود ۱۷۶ سال

گذشته است لذا وقوع زلزله‌ی آن حدود ۱۸ سال تاخیر زمانی دارد. بنابراین در نقشه‌ی پهنه‌بندی خطر زلزله‌ی ایران، تهران در پهنه‌ی با خطر نسبتاً بالا قرار دارد.

بطور کلی بر اساس یک مطالعه انجام شده پهنه‌بندی زمین لرزه در گستره تهران -ری شامل پنج حوزه می‌باشد. حوزه حریم گسل -حوزه ویرانی خیلی شدید-حوزه تکانهای شدید با فراوانی گسترده-حوزه حرکت‌های تند با خسارات زیاد و حوزه با توان روانگرایی و ویرانی متوسط (محمدینی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۲۱۰). از منظر آسیب‌های سیاسی و اجتماعی، نحوه قرار گرفتن نهادهای سیاسی اجتماعی نسبت به گسلها مهم می‌باشد. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که اکثر نهادهای سیاسی -اجتماعی در منطقه ۶ یعنی در حوزه پنجم قرار دارند. بنابراین این ویرانی گسترده‌ای شامل آنها نمی‌شود. تنها ۳ درصد از این نهادها در حوزه اول و ۱۴/۵ درصد در حوزه دوم قرار دارند (افضلی، ۱۳۸۵، ص ۲۱۶-۲۱۷). در هر حال وجود گسل‌های متعدد در سطح شهر، احتمال آسیب‌پذیری نهادهای سیاسی -اجتماعی را شدت می‌بخشد (افضلی، ۱۳۸۶، ص ۷۵-۸۹).

ب- پیامدهای سیاسی شهری زلزله احتمالی تهران

روی هم رفته، در صورتی که نظام اجتماعی شهری (که سیستم سیاسی در قالب آن فعالیت می‌کند) دارای ساختار قدرتمندی نباشد، وقوع زلزله و حوادث پس از آن در شهر، نه تنها بحران‌زا خواهد شد، بلکه فرصت مناسبی برای احیاء ضعف‌های سیستم سیاسی پدید می‌آورد، مانند آنچه در کشورهای جنوب شرق آسیا اتفاق افتاد (archives.cnn.com, 2000). اما در جهت عکس، ساختار شهری نامناسب و ضعیف به طور بالقوه نظام سیاسی را نیز مورد تهدید قرار می‌دهد (هریسون و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۱۷۰). به گفته متخصصین، نظام اجتماعی و شهری تهران دارای پتانسیلهای بحران‌زایی گسترده‌ای است که در صورت بروز یک حادثه انسانی مثل جنگ ویا طبیعی مثل زلزله، بحرانهای متعددی را دامن‌گیر نظام سیاسی می‌کند (شادی طلب و همکاران، ۱۳۷۱، ص ۲۰۵). نظام اجتماعی شهری به عنوان محیط پیرامونی سیستم سیاسی دارای پتانسیل بحران‌زایی است که در ادامه به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم.

ظهور گروههای لمپن مخالف نظام و آسیب پذیری نظام سیاسی

احتمال این که بعد از زلزله احتمالی شهر تهران، بحرانی به اسم ظهور گروههای لمپن در عرصه حیات اجتماعی به منصف ظهور برسد، بسیار زیاد است. یکی از خصوصیات لمپنهای اجتماعی، محرومیت است. دومین ویژگی لمپنهای اجتماعی، فاصله فرهنگی که با قشرهای دیگر دارند، می باشد. لمپنهای اجتماعی عموماً دارای فرهنگ منحط، فاسد، دزدی، تکدیگری، لابلالیگری، انگل بودن، جهل، خرافی بودن، خشونت و انحراف جنسی می باشند. طبق تحلیل های مارکسیستی، لمپن ها به قشری اطلاق می شوند که در عین محرومیت شدید اقتصادی، فاقد نقش تولیدی هستند و به سبب ناآگاهی حاکم بر جامعه، خصیله های طبقاتی خود را از دست داده اند و به فساد و انحطاط دچار شده اند (بشیریه، ۱۳۷۴، ص ۲۰). علت این که این گروه، یعنی لمپن های اجتماعی به راحتی در اختیار قدرت از هر نوعی (سیاسی و غیره) قرار می گیرند به دلیل ماهیت قدرت نیست. بلکه به سبب به دست آوردن سود و منافع است که از طریق قدرت سیاسی نصیب آنها می شود. از طرفی لمپنهای اجتماعی این نکته را به درستی درک کرده اند که نمی توانند، هیچ گاه قدرت سیاسی را در اختیار بگیرند، اما قادرند راه را برای هر گروه که خواهان قدرت سیاسی باشند، تسهیل کنند (مشیرزاده، ۱۳۸۱، ص ۲۵۲).

در شرایط بحرانی پس از زلزله تهران که در هر حال اسکان موقت به طور گسترده ای ایجاد خواهد شد، ظهور گروههای لمپن امری طبیعی است. اکثر این افراد و یا گروهها بانگیزه های مادی وارد عمل می شوند ولی در ادامه احتمالاً تحت القاء و خواست افراد و یا گروههای هدایت کننده داخل و خارج با تطمیع های مالی وارد عرصه خرابکاری های سیاسی شده و در راستای نیات و انگیزه های گروههای هدایت کننده به نظام سیاسی ضربه می زنند. اسکان موقت به ویژه در مراحل آغازین همراه با هرج و مرج، نارضایتی های گسترده مردم، یاس و ناامیدی، اضطراب و استرس ناشی از وضعیت احتمالی آینده و غم و اندوه از دست رفتن اعضا خانواده یا مال و اموال است. این وضعیت در نبود یک مدیریت سازمان یافته، شرایط را برای فعالیت گروههای لمپن در ضربه زدن به نظام سیاسی فراهم می کند. لمپن ها ممکن است به چند شکل وارد عمل شوند: مثلاً این گروهها با ایجاد آشوب و تنش در میان جمعیت حاشیه نشین می توانند، موج نارضایتی های نسبی مردم را از عمل کرد ضعیف نظام در امداد رسانی به موقع دامن زده

و شرایط را برای آشوب‌های سیاسی فراهم کنند. با توجه به این که در این زمان سایر ارکان نظام سیاسی و به ویژه مراکز نظامی - امنیتی نیز دچار آسیب شده اند، آشوب‌ها و تنش‌های سیاسی به راحتی می‌تواند شعله ور شده و کل جامعه را در بگیرد. در سطحی گسترده تر، این گروهها ممکن است با هدف راه اندازی انقلاب‌های سیاسی وارد عمل می‌شوند

نامنی‌های اجتماعی شهری و پیامدهای سیاسی آنها

به طور کلی نامنی‌های اجتماعی ناشی از زلزله در دوسطح قابل مطالعه است. نخست نامنی‌هایی که احتمالاً در فقدان مرکز نظامی - امنیتی در قالب فساد، قتل و غارت ایجاد می‌شوند و دوم نامنی‌هایی که ناشی از شرایط وقوع زلزله و همچنین مدیریت آن است. در فقدان مراکز نظامی - امنیتی و فضای متشنج پس از زلزله، عرصه مناسبی برای انجام اقدامات خرابکارانه ضد نظام فراهم می‌شود. در این شرایط سیستم سیاسی از جانب هر دو محیط اجتماعی داخلی و محیط خارجی مورد تهدید واقع می‌شود. در عرصه داخلی، در صورتی که نهادها و مراکز نظامی - امنیتی در اثر زلزله تخریب و نظام امنیتی شهر دچار ناکارکردی شده باشد، نامنی سیاسی بر محیط اجتماعی مستولی شده و فضا را برای ظهور سایر بحرانهای سیاسی - اجتماعی مهیا می‌سازد. در چنین شرایطی، فرصت مناسبی برای ظهور و یا قد برافراشتن گروههای معارض نظام ایجاد می‌شود. آن دسته از گروههای سیاسی که در دوره حیات نظام، سهم کمتری از قدرت سیاسی داشته اند به نسبت نارضایتی خود، فضای ایجاد شده را جولانگاه مناسبی برای کسب مشروعیت خود در به دست آوردن بخشی از قدرت سیاسی و نیز تخریب پایه‌های نظام سیاسی می‌یابند. بنابراین دور از انتظار نیست که در دوره پس از زلزله، در نبود نظام امنیتی مناسب، این گروهها وارد عرصه مشاجرات سیاسی جامعه شده و برای کسب قدرت سیاسی تلاش کنند، آن چه عملاً فعالیت این گروهها را به سمت ایجاد نامنی سیاسی در جامعه سوق می‌دهد، مساله تخریب مراکز و نهادهای نظامی و سرقت اسلحه است که در هر حال ممکن است باعث بروز جنگ داخلی بین گروهها شود. وسعت و گستردگی شهر تهران و همچنین عدم استاندارد های لازم در زمینه ساخت و سازهای طراحی شهری وضعیت بحرانی استثنایی را در شرایط پس از زلزله پدید می‌آورد. این شرایط وخیم که فرصت هر گونه عمل کرد مدیریتی را در زمینه های مختلف اجتماعی ساقط

می‌کند، فضای متشنجی را برای بروز جنگ‌های داخلی بین گروه‌های سیاسی و حتی در سطح خرد بین افراد و گروه‌های معارض اجتماعی پدید می‌آورد. بنابراین بحران امنیت در شرایط پس از زلزله از عمیق‌ترین بحران‌هایی است که می‌تواند نظام سیاسی را تا آستانه فروپاشی پیش ببرد. در چنین شرایطی ممکن است ناهنجاری‌های اجتماعی مثل سرقت، قتل، آدم‌ربایی و سوءاستفاده از اموال دولتی رخ دهد (عنبری، ۱۳۷۸، ص ۷۶).

بنابراین نمی‌توان دائماً به وجود احساسات عاطفی و نوع دوستی ایرانیان در زمان بروز حوادث غیر مترقبه دل خوش کرد و بدون مشاهده تجارب تاریخی و کنکاش پیرامون علل اجتماعی پدید آمدن آنها، پیش‌داوری نمود. این موارد که عملاً در تجربه زلزله‌های قبلی مثل زلزله رودبار نیز تکرار شده است، احتمالاً در تجربه‌های آتی زلزله به ویژه در زلزله احتمالی تهران در زمینه گسترده‌تر و با پیامدهای سیاسی اجتماعی عمیق‌تری خود را نشان خواهد داد. به طور کلی، شهر تهران با ویژگی‌های خاص خود احتمال بروز این دسته از ناامنی‌های اجتماعی را بیشتر خواهد کرد. کلان‌شهر تهران با جمعیتی حدود ۹ میلیون نفر و ترکیب جمعیتی نامتجانس که عملاً از آن با عنوان دهکده بزرگ یاد می‌کنند (بولتن معرفی مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، ۱۳۸۷، ص ۹). سرشار از مقوله بی‌اعتمادی اجتماعی به عنوان مهمترین عامل ناامنی اجتماعی است. این وضعیت با رقم جمعیت متغیر (ورودی و خروجی) آن که چیزی حدود ۴ میلیون نفر است، حادث‌تر می‌شود. در ترکیب جمعیتی تهران وجود گروه‌های قومی و نژادی مختلفی دیده می‌شود که در شرایط بحرانی پس از زلزله ممکن است منجر به اختلافات نژادی - قومی و جنگ داخلی شود. تهران محل سکونت سازمان یافته‌ترین گروه‌های اجتماعی و باند‌های سارقین و عاملین فساد است. این مسئله را می‌توان تنها با مطالعه نشریات روزانه و هفتگی این شهر در مورد میزان فساد ایجاد شده درک کرد. تصور این وضعیت در شرایطی که امنیت دولت کاملاً برقرار است، ناخواسته این فکر را به ذهن متبادر می‌کند که در شرایط هرج و مرج گونه پس از زلزله و در نبود کامل امنیت چه وضعی پیش خواهد آمد.

غیر از ویژگی‌های جمعیتی شهر، ساختار فیزیکی شهر تهران نیز، ماهیت ناامنی‌های اجتماعی گسترده‌ای پدید می‌آورد. بزرگی و گستردگی شهر، طراحی نامناسب فضای شهری، خطرپذیری مراکز حیاتی شهر مثل مراکز آب و برق و گاز و..... فرایند مدیریت بحران پس از زلزله را با

مشکل مواجه می‌کند و فضای مناسبی را در اختیار افراد و گروه‌های معاند قرار می‌دهد. افراد، گروه‌ها و باندهای کجروی که در تهران تنها از این طریق ارتزاق می‌کنند، احتمالاً تجربه سوء استفاده از فرایند مدیریت بحران را در این شرایط مهیاتر و فاجعه آمیزتر تکرار می‌کنند.

مهاجرت، انبوه جمعیت و پیامدهای سیاسی آنها

انبوه و ازدحام جمعیت در شرایط ضعف حاکمیت مرکزی و در فضایی که قدرت تحریک و تهییج افکار عمومی از جانب مخالفان نظام در داخل و خارج وجود دارد، یکی از آسیب‌های سیستم سیاسی در دوره بحران پس از زلزله قلمداد می‌شود. به گفته جامعه شناسان در چنین شرایطی، مردم ممکن است کنشهای متفاوت رفتاری نشان دهند. این کنشهای متفاوت در هر حال می‌تواند نظام سیاسی را آسیب پذیر سازد. فرض اصلی این است که تشکیل انبوه خلق در مناطق حاشیه شهر تهران پس از زلزله احتمالی، اجتناب ناپذیر می‌باشد. چرا که بعد از زلزله به دلیل مهاجرت بی رویه ای که به این شهر خواهد شد، احتمال افزایش غیر منتظره جمعیت وجود دارد. عده ای به قصد کمک کردن به اقوام و خبر گرفتن از اوضاع و احوال بستگان به این شهر مسافرت می‌کنند، عده ای به دلیل امداد و نجات و کمک به مردم آسیب دیده و عده‌ای برای به دست آوردن منافع فردی و سود جویی وارد تهران می‌شوند، مانند آن چه در بم اتفاق افتاد (عنبری، ۱۳۷۸، ص ۷۶). در هر حال به هر دلیل که مردم به تهران مهاجرت می‌کنند، این شهر با افزایش و تراکم شدید جمعیت و مواجه خواهد شد.

در چنین شرایطی، ما باید منتظر پیامدهای سیاسی ازدحام جمعیت و انبوه خلق در تهران باشیم. مهمترین پیامد سیاسی این امر ایجاد جامعه‌ی توده‌ای غیر عقلانی و به مهیای حرکت به سمت و سوی سیاسی خارجی است. در چنین فضایی احتمال دارد افراد و یا گروه‌های مخالف ظهور کرده و تحریکات گسترده‌ای علیه نظام سیاسی ایجاد کنند. زیرا این گروه‌ها به چنین فضاهایی نیاز دارند و استفاده از آن را به دلیل صرف کمترین هزینه و کمترین زمان، بهترین موقعیت برای پیش بردن اهداف خود می‌دانند. با این وجود حتی اگر تحلیل‌گیدنز را از عقلانیت حاکم بر چنین فضاهایی قبول کنیم (گیدنز، ۱۳۷۸، ص ۲۱۴) در آن صورت نیز می‌توان با استفاده از تجارب تاریخی، پیامدهای منفی آن را در شرایط بحران پس از زلزله احتمالی تهران حدس زد. در این صورت آسیب‌های سیاسی وارده احتمالی از جانب گروه سوم یعنی

کسانی که به قصد منافع فردی و سودجویی وارد تهران می شوند و همچنین از جانب گروههای سودجو با انگیزه های مالی ایجاد می شود. رفتار عقلانی این گروهها بخش عمده ای از مردم را که به تعبیر گیدنز فضا را برای احیا یا فرصتهای زندگی فردی مهیا می کنند، وارد دسته بندی های عملیاتی گروههای معارض می کند. ازدحام جمعیت، امکانات مادی زیاد، پول و ثروت رها شده ناشی از تخریب زلزله و عدم مدیریت صحیح، افراد را جذب می کند. انبوه جمعیت و کمک رسانی به آسیب دیدگان بهانه مناسبی برای افراد است. قتل، غارت، فساد که در ذیل مقوله ناامنی اجتماعی قرار می گیرند، پیامد این وضعیت است. چه از دیدگاه لوبون و چه از منظر گیدنز، رفتار انبوه جمعیت را عقلانی و یا غیر عقلانی بدانیم، به این نتیجه رهنمون می شویم که انبوه جمعیت و ازدحام جمعیت در تهران، بحران اجتماعی - سیاسی گسترده ای ایجاد می کند. اگرچه گفته لوبون معتقدشویم، در حاشیه نشینی های تهران با توجه به کنشهای غیر عقلانی موجود در رفتار ایرانیان، مردم علیه مدیریت بحران بسیج شوند (بشیریه، ۱۳۷۸، ص ۱۸). در صورتی که به تعبیر گیدنز کنشهای رفتاری در چنین فضایی، عقلانی باشد باز هم چنان که در بخش ناامنی اجتماعی اشاره شد، وجود گروهها و افراد سودجو احتمال پدید آوردن آسیب های سیاسی را برای نظام سیاسی خواهد داشت.

اسکان موقت و آسیب های سیاسی آن

یکی از تبعات شهری زلزله احتمالی تهران، اسکان موقت و آسیب ها و یا فرصتهای سیاسی برآمده از آن است. فرض اصلی این است که اسکان موقت ایجاد شده بعد از زلزله احتمالی تهران به خودی خود برای نظام سیاسی تهدید محسوب نمی شود، بلکه در جهت عکس پتانسیل آن را نیز دارد که به عنوان ابزاری در جهت تقویت پایه های مشروعیتی نظام و فائق آمدن بر بحرانهای سیاسی زلزله نیز مورد استفاده قرار گیرد (ناطق الهی، ۱۳۷۹، ص ۱۲۷-۱۳۰). بعد از زلزله به ویژه در صورتی که قدرت تخریب آن زیاد باشد، حاشیه های شهر در قالب چادر و یا امکانات موقت دیگر، محل اسکان موقت جمعیت آسیب دیده خواهد شد. این محل اسکان جدید به دلیل شرایط خاص انسانی و فیزیکی از ابعاد مختلف آسیب ها و یا فرصتهای اجتماعی قابل مطالعه است. مراکز اسکان موقت پس از زلزله عمدتاً دارای ابعاد اجتماعی گسترده ای هستند به طوری که می توان آن ها را از هر دو جهت آسیب و فرصت موضوع تحقیق

خاصی قرار داد. اما از منظر ابعاد سیاسی دامنه مطالعه محدودتر می شود چرا که مطالعه این ابعاد صرفاً در شهرهایی که به لحاظ سیاسی و استراتژیک مهم محسوب می شوند، عملی است. مطالعه اسکان موقت پس از زلزله در شهر تهران از این جهت که مستقیماً نظام سیاسی را آسیب پذیر می سازد، مهم است. در یک نگاه کلی، متغیرهای تعیین کننده آسیب ها و فرصتهای ناشی از اسکان موقت شامل هردوبعد انسانی و فیزیکی حاشیه نشینی می شوند. از بعد انسانی میزان ازدحام و تراکم جمعیت، ترکیب نسبی جمعیت، ویژگیهای روحی و روانی جمعیت، مشارکت گروههای داخلی و خارجی در اسکان و نوع مدیریت و از بعد فیزیکی محل و یا منطقه مورد نظر برای اسکان موقت، نحوه اسکان و امکانات به کار رفته در مراکز اسکان موقت تعیین کننده ازدحام و ترکیب جمعیت در مراکز اسکان موقت، مساله مهمی در نحوه مدیریت آن محسوب می شود. جمعیت زیاد، چنان که اشاره شد، علاوه بر ایجاد انگیزشهای سیاسی به لحاظ مدیریتی نیز قابل کنترل نیست و به راحتی در معرض تحریکات گروههای سیاسی معارض قرار می گیرد. ازدحام جمعیت در حاشیه با تحریک گروههای معارض می تواند تولید آشوب، تنش و یا حتی انقلاب های سیاسی کند. جمعیت عمده ای از تهران در صورت زلزله شدید در حاشیه ها اسکان داده می شوند. غیر از این، تعداد کثیری از شهرستانها جهت یاری اقوام و آشنایان به این جمعیت اضافه می شوند. بنابراین ازدحام شدید جمعیت در مراکز اسکان موقت قدرت کنترل و مدیریت صحیح را سلب خواهد کرد و پتانسیل های لازم را برای بروز آشوب و تنش سیاسی پدید می آورد.

ترکیب جمعیت مراکز اسکان موقت نیز نا متجانس است. در واقع ترکیب نا متجانس گروهها و اقوام مختلف و پیرنگ شدن اختلافات و نزاعهای گروهی و قومی از جانب محرکین داخلی و خارجی احتمال بروز جنگ های داخلی و همچنین نزاعهای شدید قومی را بیشتر می کند. به لحاظ روحی و روانی نیز این جمعیت وضعیت مناسبی ندارد. اضطراب و استرس ناشی از آسیب های جانی و مالی، افراد را خود به خود در آسیب قرار می دهد. این وضعیت در صورتی که با عدم مدیریت صحیح همراه شود، اعتراض ها و آشوب های سیاسی کوچک را به شورش، جنبش و حتی انقلاب سیاسی تبدیل خواهد کرد. عدم مدیریت صحیح در اسکان دادن مردم در حاشیه ها و همچنین در برآوردن به موقع نیازها و انتظارات آنها پتانسیل بحران زایی دارد.

پ- اقدامات مدیریتی

به طور کلی برای مدیریت بهینه این آسیب پذیری ها می توان به چهار دسته اقدامات مدیریتی قبل از زلزله، اقدامات مدیریتی حین زلزله، اقدامات مدیریتی پس از زلزله و اقدامات مدیریتی بلند مدت توسل جست.

۱- اقدامات مدیریتی قبل از زلزله:

- پیش بینی و تعیین مکانی خاص برای اسکان موقت پس از زلزله:

انجام مطالعات و تحقیقات تخصصی لازم برای تعیین منطقه خاصی در اطراف شهر تهران یکی از مهمترین اقدامات مدیریتی قبل از زلزله در حوزه شهرنشینی است. این محل باید علاوه بر ویژگیهای جغرافیایی مناسب مثل میزان فاصله با شهرهای دیگر و همچنین دسترسی به امکانات و خدمات شهری، به لحاظ امنیتی نیز ویژگیها و شرایط لازم را دارا باشد. پس از تعیین محل، اقدامات تامینی لازم باید در آن صورت گیرد. پیش بینی ایجاد پایگاههای نظامی در محل، تعبیه سیستمهای شنود و تشکیل تیم ویژه نظامی - امنیتی برای تامین امنیت لازم در محل از مهم ترین اقداماتی است که از قبل باید پیش بینی و انجام شود. پیش بینی و انجام این امور عملاً زمینه های سوء استفاده ی گروههای مخالف نظام و خرابکار را از بین برده و در جهت عکس، آن را به محیطی سرشار از فرصتهای مشروعیت ساز بدل می کند.

- شبیه سازی و استفاده از مانورهای آمادگی زلزله در جهت کاهش دادن آثار و

تبعات سیاسی بحران شهرنشینی

شبیه سازی و انجام مانور با مطالعه و برنامه ریزی های قبلی تا اندازه زیادی به فرایند مقابله با بحران های سیاسی حوزه شهرنشینی در دوره پس از زلزله کمک خواهد کرد. انجام مانورهای آمادگی برای مقابله با آثار جانی و مالی زلزله هم اکنون در دستور کار نهادهای مربوطه قرار گرفته است که به نوبه خود بسیار مفید و سازنده است (گزارش سازمان مدیریت بحران شهر، تهران، ۱۳۸۴، ص ۷۵). پیشنهاد می شود چنین مانورهایی در حوزه سیاسی - امنیتی زندگی شهر نشینی نیز انجام گیرد. انجام گونه های شبیه سازی از شرایط و فضای حاشیه نشینی پس از زلزله و همچنین ابعاد امنیتی درون شهر (که در قالب آن ممکن است از طریق فساد و غارت

و جنایتهایی که انجام می‌گیرد نظم سیاسی - اجتماعی دچار ضعف شود) می‌تواند به آگاهی مردم کمک کرده و زمینه‌های سوء استفاده خرابکاران و گروههای مخالف نظام را از بین ببرد.

- تهیه برنامه جامع مهاجرت زلزله و پیش‌بینی راههای جلوگیری از تراکم شدید جمعیت در تهران

افزایش جمعیت و مهاجرت بی‌رویه هنگام زلزله عمدتاً با انگیزه‌های خرابکارانه و سودجویانه صورت می‌پذیرد که نظم سیاسی را خدشه دار می‌سازد. ایجاد امنیت و اقدامات تأمینی لازم در شرایطی که تراکم جمعیت زیاد باشد مشکل است. علاوه بر این، در چنین فضایی گروههای مخالف و لمپن‌های اجتماعی فرصت بیشتری برای ظهور و ضربه زدن به نظم سیاسی دارند. بنابراین تهیه برنامه‌ی جامع مهاجرت و انبوه‌خلق زلزله، مفید و سازنده است. منظور از برنامه جامع مهاجرت و انبوه‌خلق زلزله، پیش‌بینی شرایط و ویژگیهای احتمالی جمعیتی در دوره پس از زلزله و ارائه راهکارهای مفید و سازنده برای مقابله با آن است. این برنامه مدیریتی باید خاص زلزله احتمالی بوده و شرایط و لوازم آن از قبل توسط نهادها و مراکز ذیصلاح به تصویب رسد. برنامه جامع مدیریتی مهاجرت و تراکم جمعیت زلزله احتمالی تهران را باید گروههایی از متخصصین حوزه شهری تهیه کرده و مندرجات آن به طور دقیق مشخص شود.

- پیش‌بینی انجام اقدامات تأمینی در مراکز اسکان موقت

مراکز اسکان موقت فضای مناسبی را برای فعالیت گروههای مخالف، لمپن‌های اجتماعی و خرابکاران سیاسی ایجاد می‌کنند، به طوری که عدم کنترل و مهار آن نظام سیاسی را دچار آسیب می‌سازد. در مرحله قبل از زلزله، پس از آن که محل و یا منطقه خاص حاشیه‌نشینی انتخاب شد، اقدامات تأمینی در آن به عهده نیروهای نظامی و امنیتی است. پیش‌بینی ایجاد مراکز نظامی - امنیتی در قالب پاسگاهها و پایگاههای امنیتی و همچنین اختصاص تعدادی نیروهای متخصص در امر شنود اطلاعات محرمانه از مهمترین اقدامات تأمینی قبل از زلزله است که می‌توان با آن‌ها، بحرانهای احتمالی سیاسی را در مراکز اسکان موقت مهار و کنترل

کرد. نحوه پراکنش این مراکز نظامی - امنیتی و چگونگی عمل کرد نیروهای متخصص امنیتی به هنگام زلزله مستلزم برنامه ریزی قبلی و تنظیم دقیق محتوای برنامه های امنیتی است.

۲- اقدامات مدیریتی حین زلزله

انجام اقدامات مدیریتی حین زلزله از این جهت که در مدیریت بحرانهای این حوزه اولویت دارد از حساسیت بیشتری برخوردار می باشد. آسیب هایی که در اثر زلزله در حوزه شهری رخ می دهند باید در همان اوان حادثه مدیریت شده (افضلی، ۱۳۸۶، ص ۷۷) تادارادامه، محیطی مناسب برای ظهور بحرانهای سیاسی فراهم نگردد.

- کنترل و نظارت دائمی بر مراکز اسکان موقت جهت مقابله با فعالیت گروهها و افراد مخالف نظام

کنترل و نظارت دائمی از همان اوان وقوع زلزله در قالب تاسیس پایگاهها و مراکز نظامی - امنیتی، ایجاد سیستمهای شنود و استفاده از سیستمهای جاسوسی یکی از راهکارهای مدیریتی جهت مقابله با این معضل است. پایگاهها و مراکز نظامی باید با مطالعات قبلی توسط مراکز ذیربط نظامی - امنیتی و با مشارکت کمیته مدیریت بحران ایجاد شوند و طبق برنامه از پیش تعیین شده کلیه فعالیت ها و تحرکات مرموز افراد و گروههای مختلف را تحت کنترل داشته باشند. سیستم های شنود را نیز می توان در مکانهای خاص تعبیه نمود و با استفاده از آنها بر تحرکات و فعالیتهای افراد و گروهها نظارت کامل داشت. علاوه بر این استفاده از مامورین نظامی - امنیتی در لباس های مبدل جهت اعمال کنترل های لازم بر فرایند سکونت و زندگی مراکز اسکان موقت مفید و سازنده است. غیر از این می توان زندگی شهری سکونتگاههای حاشیه شهر را از طریق برنامه های تبلیغاتی مناسب در قالب برنامه های رسانه ای صدا و سیما و یا پخش پوستر و عکس به سمت همگرایی ملی و ایجاد روحیه وفاداری به نظام سیاسی سوق داد.

– کنترل مهاجرت‌های بی رویه به شهر تهران و کنترل راههای ورودی و خروجی شهر
انبوه جمعیت به خودی خود زمینه های شورش و آشوب سیاسی را در درون خود نهفته دارد (کاظمی، ۱۳۷۸، ص ۱۰۵) و طبعاً در صورتی که سایر عوامل به ویژه تحرکات فعالان و مخالفین سیاسی وجود داشته باشد، زمینه های بسیج سیاسی مردم علیه نظام فراهم می شود. علاوه بر این حتی اگر انبوه جمعیت پیامدهای سیاسی مقتضی نداشته باشد، کنترل و تامین امنیت آن به ویژه در شرایط بحرانی، مشکل و مستلزم صرف هزینه های انسانی و مالی گزافی است. بنابراین مدیریت کنترل مهاجرت های بی رویه پس از زلزله یکی از مهمترین اقدامات مدیریتی حین زلزله است تا از طریق آن بتوان بر مشکل انبوه خلق در تهران و مشکلات عدم کنترل آن فائق آمد. در واقع باید از همان اوان وقوع زلزله از ورود جمعیت به شهر تهران جلوگیری کرد. جمعیت داخل شهر بسیار گسترده است به طوری که کنترل و تامین امنیت آن در شرایط بحرانی زلزله، مستلزم مدیریت مناسب و دقیق و در عین حال کار مشکل و دشواری است. در چنین شرایطی ورود جمعیت بیشتر به شهر که با انگیزه های مختلف سودجویانه، سرکشی از بستگان و اقوام و ... صورت می پذیرد، مشکلات را دو چندان می سازد. کنترل و نظارت دائمی بر فرایند مهاجرت پذیری شهر بسیاری از زمینه های بحران خیز سیاسی را خنثی می سازد. غیر از کنترل مهاجرت پذیری شهر تهران، کنترل راههای ورودی - خروجی شهر نیز از همان اوان وقوع زلزله مهم و حیاتی است که باید به عنوان یک اقدام مدیریتی حین زلزله در دستور کار قرار گیرد. با وقوع زلزله علاوه بر جمعیت مهاجر، افراد و گروههای مخالف داخلی و خارجی نیز با اهداف خرابکارانه و توطئه علیه نظام، قصد ورود به شهر را دارند. قطعاً کنترل و نظارت بر ورودی های شهر به تشخیص هویت و دستگیری این عوامل کمک می کند. علاوه بر این کنترل راههای خروجی نیز لازم است.

– اطلاع رسانی دقیق در مراکز اسکان موقت

یکی از مهمترین مسائلی که ارتباط تنگاتنگی با مدیریت موفقیت آمیز بحرانهای سیاسی زلزله دارد، اطلاع رسانی مناسب به جامعه است. در حوزه زندگی شهری که احتمالاً بخش عظیمی از آن در اثر زلزله تخریب می شود و نوع جدیدی را از حیات در سکونتگاههای حاشیه شهر پدید می آید، اطلاع رسانی مناسب ارزش مهمی می یابد. اهمیت این موضوع وقتی بیشتر

آشکار می شود که با تخریب احتمالی مراکز مهم اطلاع رسانی کشور به ویژه صدا و سیما، تحرکات رسانه های خارجی جامعه را به سمت واگرایی و تخریب پایه های نظام سیاسی سوق دهد. در چنین شرایطی لازم است تا در حاشیه نشین ها که فضای مستعدی برای بروز آشوب و شورش های سیاسی اجتماعی وجود دارد، اطلاع رسانی با هدف همبستگی ملی و تقویت پایه مشروعیتی نظام انجام گیرد. اطلاع رسانی می تواند به صورت چاپ پوستر و عکس و یا از طریق رسانه ملی (در صورت تخریب مرکز صدا و سیما از طریق شبکه ملی زلزله) با محتوای متفاوت عرضه شود. مثلاً می توان از طریق اطلاع رسانی مردم را به آرامش دعوت نمود، از طرفنها و توطئه های گروهها و افراد مخالف داخلی و خارجی پرده برداشت، فاجعه و مصیبت ایجاد شده را کمرنگ جلوه داد و رعایت هنجارهای اجتماعی زندگی موقت در مراکز اسکان موقت را آموزش داد. رسانه ملی (صدا و سیما) ممکن است در اثر زلزله تخریب شود، در این شرایط می توان با برنامه ریزی قبلی از طریق شبکه ملی زلزله برنامه های رادیویی و تلویزیونی خاص زندگی اسکان موقت را پخش کرد.

– نظارت دقیق بر کمک رسانی

تجربه زلزله بم نشان داد که عدم نظارت بر فرایند کمک رسانی علاوه بر آثار و جوانب مالی که در اثر آن مقادیر زیادی از کمک های مردمی به سرقت رفت، به لحاظ سیاسی - امنیتی نیز دارای پیامدهای منفی می باشد. سرقت این اموال که به دفعات مکرر صورت گرفت، عملاً فضای سیاسی شهر و مناطق پیرامونی آن را ناامن ساخته بود. آثار این گونه سرقتها به گونه ای بود که منطقه شهری بم و مناطق پیرامون آن تا ماهها پس از زلزله همچنان ناامن بود. غیر از سرقت هایی که به صورت کلان انجام می گرفت به فعالیت های افراد سودجو در داخل شهر نیز باید اشاره کرد که به اموال مردم و کمکهای مردمی دستبرد می زدند (عنبری، ۱۳۷۸، ص ۷۸). تکرار این تجربه های تلخ در زلزله احتمالی تهران به مراتب آثار و پیامدهای سیاسی و اجتماعی گسترده تری به دنبال خواهد داشت. شایعاتی که معمولاً به دنبال انجام چنین سرقتهایی سربرمی آورد، می تواند تا اندازه زیادی مشروعیت اقدامات مدیریتی دولت را زیر سؤال برده و به نوبه خود عاملی در جهت تحریک گروههای متعرض علیه نظام گردد.

– استفاده از مشارکت مردم در جهت کاهش آثار نا امنی های اجتماعی

تجارب پیشین زلزله در کشور ما نشان داده است که آثار مثبت مشارکت اجتماعی مردم در کاهش پیامدهای منفی اجتماعی زلزله به مراتب مهمتر از آثار مدیریت دولتی بوده است و چه بسا در بسیاری از موارد در نبود این مشارکت، مدیریت دولتی بحران نیز راه به جایی نمی برده است. در حوزه زندگی شهری از این لحاظ که ابعاد سیاسی محدودتری دارد و با روان اجتماعی درگیر است، استفاده از مشارکت اجتماعی مردم در کاهش آثار نا امنی اجتماعی مهم و حیاتی است. با اقناع افکار عمومی مردم مبنی بر این که تلاش مسوولین از سر دلسوزی و با نیت خیر خواهانه انجام می پذیرد، مردم نیز وارد عرصه فعالیت شده و چه بسا با همکاری آنها بتوان بر بسیاری از بحرانهای نهفته سیاسی – اجتماعی که ممکن است در حاشیه نشین ها ایجاد شود فائق آمد. در صورتی که مردم خود درگیر مسائل شهری و نظام سیاسی خود باشند، هر یک از آنها حکم یک پلیس امنیتی دارد که می تواند ترفندها و توطئه های مخالفین را نافرجام گذارد (تاجیک، ۱۳۷۱، ص ۵۷).

۳- اقدامات مدیریتی پس از زلزله

– ارتباط مستمر مقامات و مسوولین با مردم و بازدید از مراکز اسکان موقت

بازدید مقامات و مسوولین با مردم و نشان دادن توجه خاص به امور آسیب دیدگان در مراکز اسکان موقت، حداقل برای مدتی فضای سیاسی – اجتماعی موجود را آرام می کند. این بازدیدها، هرچند به صورت نمادین اما به شکل برنامه ریزی شده، بر جو پرتنش سیاسی مراکز اسکان موقت که احتمالاً در اثر نارضایتی ها و یا تحریکات گروههای مخالف نا آرام شده است، تاثیر مهمی دارد. هر چه از وقوع زلزله دور می شویم، چون بی توجهی نسبت به امور آسیب دیدگان بیشتر می شود، باید این ارتباط مستمر مقامات و بازدید آنها از امور آسیب دیدگان بیشتر شود

– تبلیغات مناسب جهت افزایش روحیه عمومی و امید به زندگی

یکی از شیوه‌های مناسب مدیریتی در مرحله پس از زلزله، تبلیغات مناسب در حاشیه نشین‌ها، جهت افزایش روحیه عمومی و امید به زندگی است. زندگی در شرایط سخت حاشیه‌نشینی که

همراه با فشارهای روحی و روانی و کمبودهای رفاهی وتامینی است، به لحاظ روحی، افسردگی و از نظر سیاسی - اجتماعی زمینه را برای انتقاد از وضعیت موجود ایجاد می کند. تبلیغات مناسب از طریق رسانه های عمومی مثل صدا و سیما و در صورت تخریب از طریق رسانه های جایگزین مثل شبکه ملی زلزله ، روزنامه ها و سایر نشریات و از طریق پخش اعلامیه ها و پوستره های خاص باعث افزایش روحیه عمومی امید به زندگی و به تبع آن کم رنگ شدن زمینه های روحی و روانی و اجتماعی اعتراضات، انتقادات و احتمالا آشوب ها و شورش های سیاسی - اجتماعی خواهد شد

۴- اقدامات مدیریتی بلند مدت

به طور کلی هر سه دسته اقدامات ذکر شده در بالا اقدامات مدیریتی کوتاه مدت محسوب می شوند. اقدامات مدیریتی بلند مدت باید قطع نظر از میزان احتمال وقوع زلزله در طرحهای کلان مدیریتی کشور وجودتعبیه شود..مهمترین این اقدامات عبارتند از:

- سیاستگذاریهای مناسب جهت برطرف کردن میزان نارضایتی های نسبی در شهر تهران از آنجا که تهران با جمعیت کلان خود، پتانسیل های بحران زایی گسترده ای دارد و با توجه به اینکه این پتانسیل ها ممکن است در اثر بروز یک سانحه طبیعی و یا یک پدیده انسانی فعال شوند، لذا شایسته است که دولت با شناسایی دقیق نارضایتی های مردم و برطرف کردن آنها، پتانسیل های منفی بحران زایی را خنثی سازد.

- جلوگیری از رشد بی رویه شهر

«برای پیشگیری از فعال شدن بحرانهای بالقوه اجتماعی در سطح شهر، تهران باید مانع از رشد بی رویه شهر شد.(نائب السلطنه، ۱۳۸۴، ص ۱۲۳)». این گفته متخصصین برنامه ریزی شهری به بهترین شکل بیانگر اقدامات مدیریتی بلند مدت در این حوزه است. تهران با وضعیت کنونی دارای گستردگی شهری زیادی است و این خود یکی از مهمترین عوامل بحران خیزی اجتماعی به ویژه قتل ، فساد و سرقت در شرایط ویژه بحرانی است. در صورت وقوع زلزله و

پدیدار شدن شرایط بحرانی، گستردگی و کلانی شهر تهران عامل مهمی در ظهور و تعمیق بحرانهای سیاسی - اجتماعی پس از زلزله است.

- کاهش تراکم جمعیت در مناطق زلزله خیز تهران

مطالعات انجام گرفته در زمینه پراکنش جمعیت در مناطق مختلف تهران نشان می‌دهد که تراکم جمعیت عمدتاً در مناطق زلزله خیز بیشتر است. علاوه بر این تراکم جمعیت غالباً در مناطقی است که کیفیت ساخت و سازها در آنجا بسیار پایین و نامطلوب است (افضلی، ۱۳۸۵، ص ۲۱۰). مثلاً جمعیت کثیری از ساکنین تهران در جنوب شهر زندگی می‌کنند و این در حالی است که جنوب یکی از زلزله خیزترین مناطق تهران است و در عین حال ساخت و سازهای انجام شده در این منطقه بسیار نامطلوب بوده و طراحی فضای شهری نیز نامناسب است. این شرایط باعث می‌شود که با وقوع زلزله ای مخرب در تهران و به ویژه با فعال شدن گسل های جنوب، آسیب های جانی و مالی گسترده ای به این منطقه وارد شود، به طوری که به تنهایی پتانسیل ایجاد بحرانهای سیاسی - اجتماعی برشمرده شده در این پژوهش را داشته باشد. تمرکز جمعیت در سایر مناطق زلزله خیز تهران در پهنه گسل مشاء در شرق و یا در پهنه گسل شمال نیز زیاد است. اما در این مناطق، کیفیت ساخت و سازها، مطلوب و طراحی شهری بهتر است. در هر حال یکی از اقدامات مدیریتی بلند مدت برای مدیریت آسیب های احتمالی زلزله تهران، تنظیم جمعیت ساکن، بر اساس میزان زلزله خیزی مناطق مختلف است. در مرحله اول باید با برنامه ریزی های بلندمدت در زمینه چگونگی توسعه آینده شهر، از ازدیاد جمعیت در مناطق زلزله خیز جلوگیری شود. علاوه بر این، طبق یک برنامه منظم و بلند مدت باید از جمعیت ساکن مناطق زلزله خیز کاست و با عرضه امکانات رفاهی، آنها را به سایر مناطق کمتر آسیب پذیر سوق داد. اجرای این برنامه هر چند ممکن است ضمن دشواری های خاص خود، دارای آثار و تبعات مختلف اقتصادی و اجتماعی باشد، با این وجود اجرای آن در بلندمدت از هزینه های آسیب پذیری خواهد کاست.

- انجام مطالعه تخصصی در مورد ماهیت گروه های لمپن اجتماعی و همچنین گروه های مخالف نظام در تهران و سنجش میزان فعالیت و تحرک آنها در شرایط بحرانی

چنان که در بخش آسیب شناسی این حوزه به تفصیل اشاره شد، فضای شهری تهران به علت شرایط و ویژگی های خاص خود بستر مناسبی برای رشد و پرورش لمپن های اجتماعی و

همچنین گروههای مخالف نظام است. یکی از اقدامات مدیریتی در مورد خنثی کردن تهدیدات این گروهها این است که از هم اکنون نسبت به ماهیت وجودی و پتانسیل ها و ویژگیها و شرایط خاص فعالیت آنها شناخت لازم به دست آید. چون در هر حال شناخت کافی نسبت به ماهیت این گروهها، زمینه را برای کنترل و نظارت مطلوب تر فراهم می کند. شناخت این گروهها مستلزم انجام مطالعات عمیق جامعه شناختی است تا به شیوه تخصصی ماهیت آنها مشخص شود. طبعاً با چنین مطالعاتی در بلند مدت زمینه های نظارت و کنترل در مراحل قبلی زلزله بیشتر شده و پس از زلزله می توان برپایه این مطالعات نسبت به تحرکات و تهدیدات احتمالی از سوی آنها اقدامات مدیریتی مفید و مناسبی اتخاذ کرد.

نتیجه گیری

برطبق شواهد و مدارک مستند مهندسی زلزله، شهر تهران یکی از زلزله خیز ترین شهرهای ایران به شمار می رود و در حال حاضر دوره فعالیت گسلهای اصلی آن فرا رسیده است. بنابراین وقوع یک زلزله مخرب می تواند آثار و پیامدهای جانی، مالی و عمرانی گسترده ای داشته باشد. اما زلزله تهران را نباید صرفاً از منظر این آسیبها نگریست. تهران به عنوان پرجمعیت ترین شهر ایران و پایتخت نظام سیاسی، از جنبه های سیاسی و اجتماعی نیز آسیب پذیر است. با وقوع زلزله ای مخرب در تهران، احتمال بروز بحرانهای سیاسی و اجتماعی متعددی وجود دارد که یکی از آنها آسیب های سیاسی ناشی از بحران در نظم شهری است. ظهور گروههای مخالف دولت و آسیب پذیر شدن نظام سیاسی، ناامنی های اجتماعی شهری و پیامدهای سیاسی مخرب آنها، پیامدهای سیاسی ناشی از انبوه جمعیت و مهاجرت های گسترده پس از زلزله و آسیب های سیاسی اسکان موقت پس از زلزله مهمترین شاخص های مطالعاتی حوزه پیامد های سیاسی تخریب نظم شهری هستند که در این مقاله مورد مطالعه قرار گرفتند. فائق آمدن بر این بحرانهای احتمالی مستلزم برنامه ریزی و انجام اقدامات مدیریتی در سطوح مختلف مدیریت بلند مدت و کوتاه مدت است.

منابع و مأخذ:

- ۱-افضلی ، رسول(۱۳۸۵)، پروژه تحقیقاتی آسیب شناسی و مدیریت آسیب های سیاسی زلزله احتمالی تهران،وزارت کشور، معاونت خدمات و پشتیبانی.
- ۲-افضلی، رسول(۱۳۸۶) ، "آسیب شناسی و مدیریت آسیب های سیاسی زلزله احتمالی تهران"، فصلنامه سیاست داخلی، شماره ۴.
- ۳- امبرسز، نیکلاس و ملویل، چارلز(۱۳۷۰)، تاریخ زمین لرزه های ایران، ترجمه ابوالحسن رده، تهران، نشر آگاه.
- ۴- بربریان، مانوئل و همکاران(۱۳۷۱)، لرزه زمین ساخت در گستره تهران و پیرامون آن، تهران، نشر سازمان زمین شناسی.
- ۵- بشیریه، حسین(۱۳۷۸)، جامعه مدنی و توسعه سیاسی در ایران، تهران، نشر موسسه علوم نوین.
- ۶- بشیریه، حسین (۱۳۷۴)، دولت عقل، گفتارهایی در جامعه شناسی سیاسی ، تهران ، نشر موسسه علوم نوین.
- ۷- تاجیک، حمید رضا(۱۳۷۱)، مدیریت بحران، نقدی بر شیوه های تحلیل و تدبیر بحران در ایران، تهران، نشر فرهنگ گفتمان
- ۸- شادی طلب، ژاله و همکاران(۱۳۷۱)، بررسی آسیب پذیری شهر تهران در برابر زلزله، ابعاد اجتماعی و اقتصادی، تهران، نشر پژوهشگاه بین المللی زلزله شناسی و مهندسی زلزله.
- ۹- عکاشه، بهرام (۱۳۸۳)، پدیده زمین لرزه در گستره تهران، انتشار یافته در سازمان حوادث غیر مترقبه.
- ۱۰- عنبری، موسی(۱۳۷۸)، بررسی عملکرد اجتماع سازمانی امداد و نجات در مدیریت فاجعه بم، انتشار یافته در سازمان مدیریت و برنامه ریزی.
- ۱۱- غفوری آشتیانی، محسن و همکاران(۱۳۸۰)، کاهش خطر پذیری لرزه های شهر تهران، نشر نیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۱۲- کاربرد مدیریت بحران در کاهش ضایعات ناشی از زلزله(۱۳۷۸) ، تهیه شده در مرکز مقابله با سوانح طبیعی ایران، تهران، نشر مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی ایران.
- ۱۳- سیدعلی اصغر کاظمی(۱۳۷۸)، مدیریت سیاسی و خط مشی دولتی، تهران، نشر فرهنگ اسلامی.
- ۱۴- گزارش سازمان مدیریت بحران شهر تهران، آشنایی اجمالی با سازمان مدیریت بحران شهر تهران (اردیبهشت ۱۳۸۴).
- ۱۵- گیدنز، آنتونی(۱۳۷۸)، سیاست، جامعه شناسی و نظریه اجتماعی، تهران، نشر نی

- ۱۶- محمدینی، سید مجدالدین و همکاران (۱۳۷۸)، ریز پهنه بندی جنوب شرق تهران در برابر روانگرایی، تهران، نشر موسسه بین المللی زلزله شناسی و مهندسی زلزله تهران.
- ۱۷- مشیر زاده، حمیرا (۱۳۸۱)، درآمدی بر جنبشهای اجتماعی، تهران، نشر عروج.
- ۱۸- ناطق الهی، فریبرز (۱۳۷۹)، مدیریت بحران زمین لرزه ابر شهرها (بارویکردی به برنامه ریزی مدیریت بحران: زمین لرزه شهر تهران)، نشر پژوهشگاه بین المللی زلزله شناسی و مهندسی زلزله.
- ۱۹- نائب السلطنه، سعید (۱۳۷۷)، تهران در انتظار زلزله، تهران، نشر علوی.
- ۲۰- هریسون، جفری و کارون، جان (۱۳۷۸)، مدیریت استراتژیک، ترجمه بهروز فاطمی، تهران، نشر آبتین.

21- <http://archives.cnn.com/2000/ASIANOW/southeast/04/20/Indonesia>

